

СТАНОВИЩЕ

за дисертацията „ЕФЕКТИ НА КИБЕРТОРМОЗА ВЪРХУ ПСИХИЧНОТО ЗДРАВЕ“, представена за защита с цел да се получи образователната и научна степен ДОКТОР по научна специалност 3.2. Психология (Психология на здравето)

Докторант: Мария Мариус Чубриева

Написал становището: проф. Енчо Герганов, д-р

Дисертацията на Мария Чубриева е посветена на проблем с голяма актуалност както в научен, така и в приложен план. Това е проблемът за кибертормоза и влиянието му върху психичното здраве на личността и преживяването на субективно благополучие. Докторантката планира и провежда многоаспектно задълбочено изследване, в което разглежда конструктите психологически и физически тормоз върху личността и сравнително новия вид тормоз във виртуалното пространство – кибертормоза. В първите две глави на дисертацията тя е направила широкообхватен преглед на литературата по проблемите, свързани с дефинирането на конструктите тормоз и кибертормоз, класификацията на различните видове кибертормоз и взаимовръзката им с личностовите черти, субективното преживяване на благополучие и удовлетворение от живота. Наред с разкриването на теоретичното съдържание на конструкта кибертормоз тя се спира подробно и върху проблемите, свързани с операционализацията му до равнището на измерване чрез специално разработени въпросници. Тук тя разглежда и различни изследвания на кибертормоза, неговите разновидности и характеристики, субективното му преживяване и на различните подходи за справянето с него. Особено голямо внимание е отделила на изследванията, насочени към съществуването на взаимовръзки между кибертормоза, личностните черти и субективното и психично благополучие. Във връзка с това представя в оценъчен план различните модели за личност и моделите за субективното и психично благополучие. Моделите за личност са разгледани задълбочено и с необходимата достатъчност. Докторантката много добре е аргументирала защо най-подходящ за изследването ѝ е моделът за личност, известен като Големите пет. Тя изтъква надеждността и валидността на методиките за измерването на петте личностни черти по този модел, а именно: *Невротизъм, Екставерсия, Съзнателност, Кооперативност и Отвореност към опита*. Тъкмо процедурите на измерване са важни за изследване на взаимовръзките с кибертормоза и психичното благополучие. Все в този контекст Мария

Чубриева разглежда подробно трикомпонентната структура на субективното благополучие според теоретичния модел на Дийнър, който обособява два вида същностни компоненти в структурата – афективни компоненти и когнитивен компонент. Афективните компоненти, от своя страна, се разчленяват на позитивни афекти (радост, гордост и др.) и негативни афекти, като гняв, тъга, вина, тревожност. В тази теория се приема, че съотношението и балансът между позитивните и негативните емоции в даден времеви отрязък е ключов за чувството на субективното благополучие. Когнитивният компонент се отнася пряко до удовлетвореността от живота, до субективната оценка на собствения живот. Мария е успяла да направи силно обобщение на многобройните теории за психичното благополучие. Операционните аспекти на тези теории водят до шест дименсии на психичното благополучие, а именно: автономия, личностно развитие, топли взаимоотношения с другите, приемане на себе си, чувство за смисъл в живота, чувство за овладяването на средата. Всички тези аспекти са изследвани в много култури и резултатите потвърждават в голяма степен тяхната актуалност. Докторантката е изследвала задълбочено и всеобхватно основния конструктор на дисертационното изследване кибертормоза. Тя разглежда в оценъчен план няколко вида класификации на видовете кибертормоз и моделите, които ги обясняват. Една от класификациите е според използвания метод на кибертормоз. В тази класификация се обособяват седем типа кибертормоз: тормоз чрез текстови съобщения (SMS), тормоз чрез разпространяване на снимки и видео материали, тормоз чрез телефонни обаждания, тормоз чрез електронната поща и пр. Друга класификация е направена според извършвания тип действие: кибердразнене, сексуален кибертормоз, предателство, изхвърляне и пр. Докторантката разглежда и видовете директен и индиректен кибертормоз, кибертормозът като стресор и много други аспекти на този конструктор. Дава висока оценка на екологичния модел на Бронфенбренер. Като обобщение мога да кажа, че видовете кибертормоз и същностните им характеристики са разгледани задълбочено както в теоретичен контекст, така и на операционно равнище, въз основа на което са проведени множество емпирични изследвания със значими резултати и перспективи за бъдещи изследвания. В глава трета „Теоретична рамка на изследването“ са представени два изследователски модела, в рамките на които докторантката формулира изследователските хипотези и задачи на изследването. Целта на дисертационния й труд „е да проследи наличието на връзка и степента на взаимодействие между кибертормоза и неговите проявления, като се вземат предвид ефектите на личностните характеристики и стратегиите за справяне.“(стр. 100). За да постигне изследователската си цел, Мария формулира седем изследователски задачи, които могат да се решат еднозначно чрез съответни емпирични процедури, психометрични подходи и експериментални дизайни.

Част от задачите включват: разработване на инструментариум на български език за използването на интернет и тормоза във виртуалното пространство; да се адаптира инструментариумът за българската социокултурна среда; да се регистрират взаимовръзките между използването на интернет, тормоза във виртуалния и реалния свят, стратегиите за справяне, личностните характеристики, чувството за благополучие (психично и субективно) и чувството за щастие като корелати на психичното здраве; да се проверят директните и индиректните ефекти на личностните характеристики върху чувството за благополучие и щастие чрез опосредстващото влияние на кибертормоза („Модел 1.“); да се установят директните и индиректни ефекти на кибертормоза върху чувството за благополучие и щастие чрез опосредстващото влияние на стратегиите за справяне („Модел 2.“); да се провери диференциращият ефект на изследваните социодемографски характеристики върху използването на интернет и кибертормоза; да се установят честотата и интензивността на кибертормоза, като се идентифицират и различните му форми (с. 101). Авторката е извела от теоретичните модели пет основни хипотези, които подлага на експериментална проверка чрез специално планирани експерименти. Една важна и съществена част на дисертационното изследване, без която не е възможно да се решат изследователските задачи и да се проверят формулираните хипотези, е разработването на собствени въпросници и скали или адаптация и стандартизация на въпросници и скали, които са използвани в множество емпирични изследвания на кибертормоза в света. Авторката е извършила на професионално равнище огромна работа по подготовката на инструментариум с високи психометрични характеристики, сред който са следните въпросници и скали: Скала Песимизъм/Оптимизъм; въпросникът на Коста и съавт., известен като „Големите пет“, разработен в рамките на пет факторния модел на личността; Скала Варвик-Единбург за менталното благополучие; Скалата на Варвик-Единбург за психичното благополучие; Скала за позитивните и негативните изживявания; Скала за измерване на чувството за удовлетвореност от живота; Скала за субективното щастие; Скала за депресия, тревожност и стрес; Въпросник за изследване на кибертормоза; Въпросник за оценка на тормоза от връстниците в училище (разработен от проф. Пламен Калчев); Въпросник за справяне с кибертормоза; Тормозът на работното място и справянето с него. (с. 104-113). Въпросниците са представени на съдържателно равнище, като е дадена информация и за субскали в някои от тях, а в приложение те са дадени в пълен формат. Основното изследване е описано напълно според научните психологични стандарти. Направена е характеристика на извадката от 945 участници. Данните са събрани в интернет. Докторантката е използвала целия спектър от статистически и психометрични методи за анализи на събраните чрез интернет данни. Част от методите са за анализ на данни от

корелационни емпирични изследвания, като факторен анализ, корелационен анализ, регресионен анализ и др. Друга част от методите са за анализ на данни, получени в рамките на факторни дизайни, като дисперсионен анализ, методи за проверка на статистически хипотези за равенство на средни, като t-критерий на Стюдънт, F- критерий и др. Искам да подчертая, че докторантката прилага всички тези методи на професионално равнище, с разбиране на същността им и възможностите за проверка на статистически хипотези. Много добро впечатление ми направи и факта, че тя не дава само стойностите на съответните критерии и вероятности за грешки от типа да се отхвърли като грешна по същество вярна хипотеза, но и стойностите на критериите за измерване силата на ефектите. Последното задължително се изисква при описание на резултатите от експериментални изследвания. За да провери издигнатите хипотези, Мария Чубриева прилага и много продуктивния медиаторен подход. Чрез този подход тя изследва не само прякото влияние на независими променливи върху зависима променлива, но и опосредстваното влияние на даден медиатор върху зависимата променлива. В четвърта глава „Емпирично изследване на взаимодействията между кибертормоза, личностните черти и благополучието“ докторантката описва резултатите от основното си изследване. Тя представя психометричните свойства на използваните инструменти, верификацията на многофакторни въпросници чрез факторен анализ и др. Взаимовръзките между кибертормоза, личностните черти и психичното благополучие са изследвани чрез медиаторния подход, чиито резултати потвърждават повечето от хипотезите. Докторантката е представила резултатите от тези анализи чрез информативни и четивни таблици, както и чрез подходящи графики и диаграми. В заключение към анализите на данните от основните емпирични изследвания мога да обобщя, че докторантката владее на професионално равнище съвременната научна методология и е способна да използва разнообразни изследователски модели и статистически методи – от описателните статистики, през статистиките за измерване на взаимовръзки до статистиките за вземане на решение (inferential statistics). Това са съществени характеристики на изследователския процес, които докторантката владее на професионално равнище. В заключението си докторантката прави напълно обоснованата констатация, която отразява вярно и точно дисертационното ѝ изследване: „и в заключение, настоящият дисертационен труд допринася за по-задълбоченото разбиране на онлайн тормоза – един актуален проблем в световен мащаб, който представлява изключително предизвикателство пред опитите за неговото изучаване. Основна причина за това са голямата вариация и динамичността, с които кибертормозът се характеризира.“(стр. 175).

Дисертационното изследване съдържа редица научни и научно приложни приноси. Сред тях бих искал да посоча само най-същественото според мене.

„Резултатите от реализираното емпирично изследване обогатяват наличните изследователски постижения, разкривайки медиаторни връзки между кибертормоза и неговите подкатегории, личностните черти и чувството за благополучие. Тези модели на взаимодействие осигуряват нов задълбочен поглед върху изследвания феномен.“ (с. 43 от Автореферата).

Съществени резултати от дисертационното изследване са публикувани в седем публикации, от които четири са на английски език в сборници от научни конференции. Статиите на български език са публикувани в сборници и списание с рецензентски апарат. Това прави съдържанието на дисертационния труд видимо за научната психологическа общност.

Справката за научните приноси отразява реалните научни постижения на докторантката в дисертационното ѝ изследване.

Авторефератът отразява вярно и точно съдържанието на дисертацията.

Въз основа на положителните си оценки за качествата на дисертационния труд и методологическата подготовка на докторантката предлагам да се даде образователната и научна степен „ДОКТОР“ на Мария Мариус Чубриева. Призовавам уважаемите членове на Научното жури също да гласуват за това предложение.

София, 9 март 2019 г.

Подпис:

/Проф. Енчо Герганов, д-р/